

УДК 378:37.036

СИНЕКТИКА ЯК МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Шевчук М.О.

У статті розкривається сутність синектичного методу в аспекті стимулювання творчої діяльності студентів. Автор звертає увагу на те, що застосування синектики у навчально-виховному процесі активізує творче мислення, озброює студентів операційним механізмом творчості, спонукає бачення незвичних перспектив, відхід від стандартних типів та моделей сприйняття, підштовхує до інноваційних способів аналізу.

Ключові слова: творчість, синектика, аналогія, синектичні групи, пошукова діяльність.

В статье раскрывается сущность синектического метода в аспекте активизации творческой деятельности студентов. Автор обращает внимание на то, что использование синектики в учебно-воспитательном процессе стимулирует творческое мышление, а засвоенные операционные механизмы творчества помогают видеть необычные перспективы, дают возможность отойти от стандартных типов и моделей восприятия, подводит к инновационным способам анализа.

Ключевые слова: творчество, синектика, аналогия, синектические группы, поисковая деятельность.

The article describes the essence of the method of synectics in the aspect of students' creativity stimulation. The author calls attention to the fact that the use of synectics in the educational process activates creative thinking, equips students with the operational mechanism of creativity, gives possibility to retreat from the standard types and models of perception, allows perception of unusual perspectives and leads to innovative ways of analysis.

Key words: creativity, synectics, analogy, synectics groups, search activity.

У “Національній доктрині розвитку освіти” пріоритетною метою визначається формування активної, творчої особистості, здатної генерувати оригінальні ідеї, самостійно мислити, приймати сміливі, нестандартні рішення [5, с. 4].

Творчість була і залишається нагальною життєвою необхідністю розвитку суспільства. Науково-технічний прогрес, рівень життя, добробут, динамічний рух вперед залежать від результатів творчої діяльності креативних особистостей.

Творчість – це універсальна властивість, що визначає ефективність, результативність та продуктивність праці.

Низка досліджень психологів дозволила відкрити деякі таємниці природи творчості, дала змогу стверджувати, що пізнання творчого елемента можливо. Але питання активізації творчого мислення і навчання творчості досі лишаються актуальними, дискусійними та продовжують бентежити наукові кола.

Проблемі розвитку творчих здібностей присвячені праці багатьох вчених, таких як Г.С.Альтшуллер,

В.І.Андрєєв, Ю.К.Бабанський, Л.С.Виготський, Р.М.Грановська, В.А.Кан-Калик, Н.В.Кичук, Н.В.Кузьміна, А.Н.Лук, С.Л.Рубінштейн, С.О.Сисоєва, В.А.Цапок та інші.

Реформування освіти у напрямку особистісної орієнтації потребує притоку в загальноосвітні заклади вчителів не тільки з новим поглядом на особистість дитини у навчально-виховному процесі, але й з умінням гнучко реагувати на змінні обставини діяльності, творчо розв'язувати проблеми, знаходити ефективне рішення у нестандартних ситуаціях та використовувати оригінальне поєднання прийомів впливу на учнів для досягнення позитивного результату.

Це дає змогу стверджувати, що в освітньому процесі підготовки майбутнього вчителя, крім гностичного, комунікативного, конструктивного, організаційного, інформаційного компонентів, з необхідністю має бути широко представлений творчий компонент. Це спонукає до переорієнтації педагогічного процесу з вивчення фактичного матеріалу на засвоєння пошукових методів, формування творчих здібностей студентів.

У ході кропіткої дослідницької діяльності науковців відкриті методи, що сприяють підвищенню яскравості образів, інтенсивності емоційних переживань, чуттєвості до власних підсвідомих відчуттів. Вони пов'язані з розвитком здібності особистості створювати новий, нестандартний продукт діяльності.

Застосування цих методів у процесі підготовки вчителів дозволяє формувати творчий стиль мислення, робити акценти на здійсненні творчих актів, що позитивно впливає на можливість майбутньої самореалізації, особистісного зросту та формування професійного інтересу і захоплення.

Враховуючи це, втілення у практику вищих навчальних закладів методик формування творчих здібностей студентів є важливим та необхідним напрямком модернізації професійної підготовки.

У аспекті тверджень про можливість навчання творчості заслуговує на увагу метод розвитку пошукової діяльності, запропонований у 1961 р. американським психологом У.Гордоном у праці "Синектика: розвиток творчих здібностей".

Синектичний метод У.Гордона спрямований на подолання бар'єрів психологічного захисту особистості, що перешкоджають вільному польоту думок, через організацію відповідної групової роботи. Автор вважає, що розкриття інтелектуальних здібностей через послаблення дії бар'єрів – шлях розвитку творчих можливостей особистості.

Розглянемо особливості даного методу (за У.Гордоном) та можливість застосування його у процесі підготовки майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах.

Термін "синектика" з грецької означає "поєднання різнорідних елементів".

Сутність методу полягає в об'єктивації мисленнєвої діяльності під час творчого процесу, психологічній активізації колективної пошукової роботи на основі штурму проблеми спеціально створеними (синектичними) групами учасників з використанням різноманітних аналогій та асоціацій [3, с. 1].

У словнику англійської мови синектичні групи визначаються як групи людей різних спеціальностей, які зустрічаються з метою знаходження творчих рішень проблем шляхом необмеженого тренінгу уяви та поєднання несумісних елементів.

Синектичні дослідження американського психолога засновані на наступних твердженнях про природу творчої діяльності та можливостях її цілеспрямованої побудови у навчальному процесі:

- 1) творчий процес можливо не тільки пізнати, але й раціонально організувати;
- 2) ірраціональний компонент у творчості важливіше за раціональний;
- 3) творчі процеси окремої особистості і колективу аналогічні;
- 4) творчі здібності знаходяться у латентному (прихованому) стані, тому їх треба виявляти та стимулювати.

У. Гордон підкреслював, що у творчій діяльності, крім інтуїції, вільного мислення, натхнення, абстрагування та деяких інших непередбачуваних процесів, присутні певні механізми, що підлягають навчанню.

Отже, оволодіння операційним механізмом та певною організацією процесу розв'язання проблеми забезпечить підвищення ефективності творчості та стимулює роботу неопераційних механізмів.

Таким чином, головними висновками У.Гордона є те, що процесу творчого пошуку можна вчити і синектичний метод дозволяє це робити [1, с. 5].

Застосування даного методу у навчально-виховному процесі дає змогу озброїти студентів спеціальними творчими прийомами, що спонукають генерувати оригінальні ідеї, знаходити нові підходи розв'язання проблем, продукувати нестандартні рішення.

Розглянемо основні прийоми синектики:

1. Гра з дефініціями, значеннями, поняттями (Book Title) – це означення проблеми за допомогою узагальненого слова або висловлювання [1, с. 123].

2. Гра із запереченнями закону, поняття, дій (Force Fit Get Fired) – це спроба втілити в дійсність ситуацію з порушеннями, доведення до абсурду [1, с. 98].

3. Гра з аналогією, метафорою (Personal Analogy) – це діяльність з перетворення знайомого на незнайоме і навпаки, а також персоніфікація асоціацій [3, с. 2].

Використання вищезазначених прийомів на певних етапах синектичного процесу розв'язання проблеми дає змогу студентам долати стереотипність мислення, бачити незвичні перспективи, знаходити оригінальні ракурси.

Визначимо основні етапи технологічного процесу синектики у навчально-виховній роботі:

- 1) ознайомлення з проблемою;
- 2) уточнення проблеми шляхом руху від форми її подання до усвідомлення та розуміння її сутності;
- 3) рішення проблеми через погляд з нової точки зору, долаючи психологічну інерцію.

На першому етапі важливо правильно сформулювати проблему. Особливістю означення творчої задачі у синектиці є її попередня неконкретність. П.Міхненко називає цю особливість "погляд з висоти пташиного польоту". Це дає змогу поступово вникати в сутність та деталі проблеми, поширюючи коло пошуку через включення загальних ознак ситуації, активізацію абстрагування, бачення несподіваних ракурсів, акцентів, кутів погляду. Таке поступове уточнення смислу проблеми дозволяє знаходити більше варіантів її розв'язання [7].

Враховуючи це, синектику визначають засобом викристалізування задачі. А оскільки народна мудрість говорить, що правильне визначення задачі – це вже половина рішення, то можна стверджувати, що цей етап синектичного процесу практично прогнозує ефективність майбутнього результату.

Важливо наголосити, що особливості означення творчої задачі впливають і на своєрідність ідей, які висувають учасники.

На відміну від методу мозкового штурму, де учасники пропонують цілісні, обґрунтовані рішення, члени синектичної групи озвучують нечіткі, неформальні образи і, поступово рухаючись у ірраціональному полі, стимулюють прояв інтуїції. Знаходженню оригінального рішення сприяють

також абсолютно нереальні, фантастичні ідеї, пропозиції, абстрактні образи.

Так, створюючи на занятті модель школи майбутнього, студенти спочатку наголошували на позитивних відчуттях, які має викликати школа в учнів. І тільки спираючись на них, вони окреслили компоненти моделі, що збуджуватимуть ці відчуття.

На другому етапі кожен учасник намагається усвідомити проблему, знайти й оригінально сформулювати мету рішення, проаналізувати особливості та пояснити їх у межах знайомої, звичної моделі. На даному етапі учасники синектичної групи отримують необхідну інформацію від викладача, експерта, заздалегідь підготовлених студентів. Для цього задіюються різнобічні літературні, науково-методичні та інтернет-джерела. Акумуляція фактичного матеріалу конкретизує задачу й стимулює потік різноманітних пропозицій. Поділ проблеми на підпроблеми створює широке поле пошуку і дає змогу обрати найбільш влучні здогадки.

На даному етапі проходить перетворення незнайомого на знайоме, здійснюється спроба усвідомити проблему через зведення нової ситуації до вже відомих. Аналіз у цьому разі дозволяє пояснити нове у межах звичної моделі, що й стимулює конкретні пропозиції, які у подальшому змінюватимуться відповідно до фокусування проблеми.

Обговорення на занятті особливостей інноваційних шкіл у порівнянні їх з традиційною школою дало можливість студентам відійти від стандартного бачення школи, здійснити спробу вийти за межі звичної моделі, активізувати абстрагування.

Активні обговорення та аналіз проблеми учасниками синектичної групи, коментарі викладача формують індивідуальне усвідомлення її кожним студентом і приводять до самостійного переформулювання.

Етап завершується спільним вибором одного з варіантів переформульованої проблеми.

Третій етап характеризується відходом від повсякденних поглядів та реакцій, генеруванням ідей, рішень у межах обраного формулювання мети, пошуком нового підходу, іншого кута зору, несподіваних ракурсів. Такий перебіг від відомого до невідомого і є основою творчості.

Процес генерації нових ідей пов'язаний з технікою застосування образних аналогій.

Синектика виділяє аналогію як головний механізм творчості. У.Гордон вважає аналогію специфічними розумовими операторами активізації творчого процесу. Вони дозволяють побачити в об'єкті складну сукупність протилежних тенденцій, сторін та якостей, зробити творчу активність результатом свідомих зусиль.

П.Міхненко стверджує, що подолання "раціональності – серйозності – солідності" дозволяє інтерпретувати проблему у площині смішних, неадекватних асоціацій [7].

На даному етапі завданням викладача стає залучення студентів до роботи з різноманітними аналогіями.

Розглянемо види аналогій (за У.Гордоном).

1. Пряма аналогія дає змогу порівняти об'єкт з більш-менш схожим об'єктом у природі, техніці.

Вона ґрунтується на аналізі паралельних фактів, споріднених функцій, процедур з різних галузей. Це вільний асоціативний пошук, що потребує активізації пам'яті та включення механізму виявлення подібностей у людському досвіді.

Наприклад, у виборі формату школи майбутнього висувалися наступні ідеї:

1) школа аналогічна 5D кінотеатру: чуєш – бачиш – відчуваєш – пізнаєш та ще й цікаво;

2) школа як велика соціальна мережа, де можна рухатися цікавими для учня шляхами.

2. Символічна аналогія (оператор позитивного скептицизму або компактний парадокс) потребує формулювання парадоксальної фрази, яка у скороченому вигляді відображає сутність явища. Парадоксальність фрази полягає у несподіваному зв'язку протилежних понять, які зазвичай ніколи не співставлялися. Мета даного виду аналогії – знайти у звичному протиріччя, показати предмет з цікавого ракурсу. Це необхідний інструмент бачення у "звичному незвичне". Отже, символічна аналогія – це стисле поетичне формулювання смислу рішення, яке дає змогу активізувати уяву.

Синектичні фрази студентів стосовно майбутньої школи: "абстрактна реальність", "об'єднана частковість", "в майбутнє через минуле".

3. Фантастична аналогія викликає незвичайні, нереальні образи, що відповідають проблемі. Вона дозволяє відмовитися від стереотипів, зняти психологічну інерцію, рухатися невідомим шляхом.

У студентів застосування даного виду аналогії викликало найбільшу кількість ідей. Цей факт можна пояснити сучасним захопленням молоді жанром фантастики. Ідеї відрізнялись розмаїттям і включали телепортацію, телекінез, життя у Космосі, перевтілення та перетворення.

4. Персональна аналогія звільняє від зовнішнього аналізу і дозволяє "вжитися" в образ об'єкта проблеми або його частини. Своєрідне "злиття з об'єктом" дає змогу подолати інертність мислення.

Техніка персональної аналогії включає 3 прийоми:

- опис уявного об'єкта від першої особи;
- опис емоцій та відчуттів також від першої особи;
- ототожнювання себе з об'єктом, "вживання" у його цілі, функції, труднощі.

Відповідно до визначеної сутності персональної аналогії студенти зробили спробу уявити себе школою майбутнього. Один з них уявив себе велетенською флеш-карткою, яка наповнена знаннями, що треба передати учням. Інший – космічним кораблем, який має на борту машину часу та машину простору, для швидкого пересування, що дає змогу засвоїти знання в умовах, наближених до реальності.

Всі аналогії, що висували студенти, практично були спрямовані на створення позитивних відчуттів від навчання і подолання труднощів, про які йшла мова на етапі усвідомлення проблеми. А саме – подрібненість подачі матеріалу через поєднання у розкладі багатьох предметів, неможливість заглибитися у цікаві теми через обмеженість часу та недостатність інформаційних джерел, примусовість навчання через занижену мотивацію та стимулювання.

Таким чином, даний етап синектичного процесу характеризується перетворенням знайомого на незнайоме через формування нового погляду на творчу задачу. Новий ракурс завжди створює потенціал виходу у нестандартні рішення, а вміння побачити проблему з різних кутів зору – основа творчості [3, с. 4].

Отже, технологічний процес синектики можна розглядати як ланцюг “чарівних” перетворень.

При цьому синектичні ігри у роботі зі студентами стимулюють у них бачення незвичних перспектив, відхід від стандартних типів та моделей сприйняття, підштовхують до інноваційних способів аналізу, сприяють створенню нових проектів, рішенням індивідуальної та системної проблематики, прискоренню здійснення перетворень у організаціях, покращенню керування структурними процесами.

Необхідно звернути увагу і на те, що синектика є не тільки методом, що розвиває творчі здібності студентів та здатність системного бачення об'єктів управління, формує навички рефлексивного способу діяльності та нових способів керування комунікацією, дає змогу оволодіти пакетом функцій стратегічного керування, а певним чином виступає діагностуючим методом, оскільки на синектичних заняттях виявляється рівень компетентності та інформованості студента у різних галузях, володіння образним мисленням, здібність до абстрагування, узагальнення, порівняння, вміння актуалізувати потрібні знання у необхідний час, здатність ризикувати, тактовність, толерантність та доброзичливість у спілкуванні.

Це підтверджує, що синектичний метод не зводиться лише до лавиноподібного породження ідей як у “мозковому штурмі”, а являє собою цілісну структуровану систему, яка складається з трьох головних компонентів.

Системні компоненти синектики:

I. *Предметний* – рішення структурно-функціональної проблематики, реалізація проектів.

II. *Коммунікативно-керівний* – формування та прояв головних і другорядних способів діяльності учасників.

III. *Рефлексивно-творчий* – набуття індивідуального та колективного досвіду творчої інноваційно-мисленнєвої діяльності, здійснення функцій стратегічного управління.

Згідно з сутністю кожного компонента у студентів формується певний комплекс аналітичних, комунікативних, творчих, рефлексивних, організаційних, прогностичних, проективних та орієнтаційних умінь та навичок, що забезпечуватимуть успішне виконання ними професійної діяльності.

Отже, синектика дозволяє перетворити деякі підсвідомі механізми на свідомі так, щоб вони спрацьовували у необхідний момент. На думку У.Гордона, у синектиці результати рішення проблеми раціональні, а процес руху до цього результату – ірраціональний.

Цікаво, що оригінальність та неординарність ідей за методом синектики залежить не тільки від обсягу знань та розмаїття інтересів, як у мозковому штурмі, а головним чином від емоційних особливостей особистості. Основну силу синектики створюють механізми роботи з образами: їх народження та перетворення.

Таким чином, упорядкованість та чітка процедура побудованість синектики дає змогу ефективно застосовувати її у процесі формування та розвитку творчих здібностей майбутніх учителів. Але робота студентів за даним методом потребує попередньої підготовки.

Засвоєнню оперативного механізму синектики сприяють тренінгові вправи, що “вмикають” уяву та активізують інтуїтивні процеси.

До таких вправ можна віднести: “Асоціація” – уявити себе будь-яким предметом і промовити монолог від першої особи; “Нове використання непотрібних речей”; “Нестандартне застосування предмета”; “Синоніми”; “Непередбачувані події” – продумати варіанти наслідків будь-якого явища (зникла мова, настала вічна темрява, немає земного тяжіння тощо); “Недомальований малюнок”; “Чий це відбитки?”; “Геометричні картинки”.

Отже, синектика спрямована на поглиблене усвідомлення матеріалу. Вона розкриває та розвиває творчі здібності студентів. Дидактичні особливості синектики пов'язані з формуванням досвіду пошукової діяльності, вмінням бачити проблему, включенням новоствореного у контекст особистісного досвіду студентів. Робота у синектичних групах позитивно впливає на комунікативні здібності студентів, формує в них тактовність та толерантність, взаємозбагачує та розширює їх емоційно-пізнавальний досвід.

Література

1. Gordon W. J. J. *Sinectics: The Development of Creative Capacity* / W. J. J. Gordon. – New York, 1961. – 180 с.
2. Кларин М. В. *Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках* : пособие к спецкурсу / М. В. Кларин. – М. : Арена, 1994. – 222 с.
3. Кудрявцев А. *Маркетологи в поисках нового. Методы поддержки процесса новых идей. Синектика* / А. Кудрявцев // *Практический маркетинг*. – 1999. – № 7 (29). – С. 1–5.
4. Ликанов С. В. *О групповой работе* / С. В. Ликанов, В. В. Воробьев // *Московский психологический журнал*. – 2004. – № 6.
5. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті* // *Освіта України*. – 2001. – № 29. – 18 липня. – С. 4–6.
6. Никулина Т. Г. *Синектика как инновационный метод обучения* / Т. Г. Никулина // *Традиции и новаторство в развитии лингвистической и методической мысли*. – Самара : ПГСГА, 2010. – С. 175–179.
7. Михненко П. *Синектика... Немного творчества* / П. Михненко // *Новости менеджмента*. – 2010. – Июль-август.
8. *Педагогические теории, системы и технологии. Опыт организации творчества студентов* / под ред. А. В. Хуторского. – М. : Московский педагогический университет, 1999. – 72 с.